

URECZKY Eszter

„Mint amikor kesztyűben tapsolnak”

(Adam Foulds: *Eleven útvesztő*. Fordította: Bényei Tamás, Gondolat, 2016)

Az *Eleven útvesztő* első néhány mondatának elolvasása után az olvasónak az a benyomása támadhat, hogy nem prózát, hanem lírai szöveget olvas, s a könyv végére lapozva rögtön meg is bizonyosodhatunk róla, hogy Adam Foulds valóban költőként kezdte pályáját. 2008-ban jelent meg hosszú elbeszélő költeménye *The Broken Word* címmel, mely az 1950-es évek Kenyájában játszódik, de a kortárs Angliába helyezett regényt is írt már (*The Truth About These Strange Times*, 2007). Eddigi legsikeresebb műve azonban az *Eleven útvesztő* (*The Quickening Maze*, 2009), melyet Man Booker-díjra jelöltek, és bár a díjat végül nem ő kapta (nem kisebb nevekkal versenyzett, mint Hilary Mantel, A.S. Byatt, Sarah Waters és J.M. Coetzee), finoman hullámozó, impresszionisztikus prózája nagy visszhangot keltett az angol-szász regényirodalomban. A legtöbb kritikus Foulds atmoszférateremtő képességét dicséri, rámutatva, hogy a kortárs brit szerzők közül talán csak Alan Hollinghurst¹ rendelkezik ennyire kifinomult, markánsan költői stílussal. Hollinghurst történeti érdeklődése (az 1980-as évek Londonja *A szépség vonalában* vagy a viktoriánus örökség *Más apátólban*²) szintén rokonítható Foulds múltba nézésével, az *Eleven útvesztő* ugyanakkor sokkal kevésbé cselekményesen, inkább lelki pillanatfelvételeket sorjázta meg a 19. századot.

A regény egy valóban létezett angol elmebetegintézetben, a Londontól észak-keletre fekvő, Essex megyében található High Beach Private Asylumban játszódik, és számos szereplője szintén (irodalom)történeti jelentőségű, valóban élt figura, mint például Viktória királynő koszorús költője, Lord Alfred Tennyson és öccse, Septimus, a tragikus sorsú parasztköltő, John Clare vagy a korát meghaladó nézeteket valló elmeorvos, Matthew Allen. Műfaji szempontból tehát az *Eleven útvesztő* a múlt kis elbeszéléseire fókuszáló, „új történelmi regénynek” tekinthető (hasonlították már Pat Barker első világháborús trilógiájához,³ melynek első része, a harctéri sokk pszichés hatásaira összpontosító, szintén egy pszichiátriai klinikán játszódó *Felépülés* magyarul is olvasható), szorosabb értelemben pedig a neo-viktoriánus regény nagy népszerűségnek örvendő, igen termékeny irodalmi kategóriájába sorolható. Mindkét csoportból kiemelni azonban

mélyen szubjektív, az eseményeket számos — egyaránt „ép” és „elmebeteg” — szereplő szempontjából láttató narratív szerkezete, valamint egyfajta egyszerre zárt és nyitott téridő-tapasztalat megragadása: hol a zárt intézet falai között, hol az azt övező erdő rengetegében járunk, a regény ideje pedig összesen hét évszakit ölel fel, ám érzékelhetően nem egymást követő években villantja fel a szereplők sokszor egy helyben álló belső idejét.

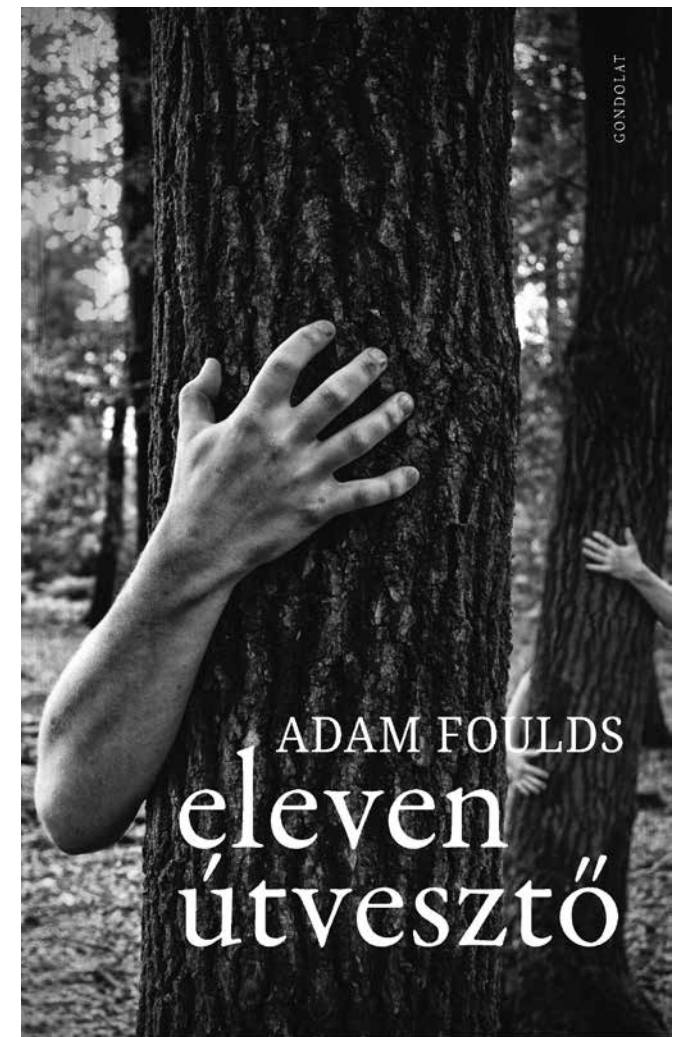
A regényt számos transzparensnek tűnő fogalmi ellentét pár határozza meg, úgymint az örültség és a józan ész, az intézet és az erdő, a tudomány és a művészet, s a szöveg egyik legnagyobb teljesítménye éppen az, hogy a legkevésbé sem direkt eszközökkel képes megkérdőjelezni e dichotómiák határait. Az erdő mint a Természet és a kórház mint a Kultúra szimbolikus jelentései kapcsán előtérbe kerül az angol vidék mítosza, az ipari forradalom előtti világ idilli ártatlansága, még a sherwoodi erdőre is történik utalás (100), miközben az elmebetegintézet lakóinak és gondozóinak egyre bonyolódó kapcsolatai groteszk *Szentivánéji álm*-variációvá teszik a történetet. Legerőteljesebben a népi költő, John Clare alakja kötődik az erdő világához, mellyel mélyen azonosul: „Még sajnálta a fát, hirtelen úgy érezte, ő maga fekszik ott védtelenül, a szélben egyre keményedő rostjaival” (220); verseiben pedig, ahogy költeményeinek első kiadója jellemzi, „Anglia énekelt általa. Anglia örök, eleven természete”. (165) Feltehetően a regény prologójában is Clare-t látjuk kisfiúként, amint az erdő csodáitól lenyűgözve eltéved, majd hazatér a szülőfalujához, a jelenet nyugtalanító meseisége pedig előrevetíti a felnőtt költő folytonos otthon- és énkeresését. Az elbeszélés keretes térszerkezete ráadásul az erdőben bolyongva hazafelé igyekvő, súlyosan elmebeteg költővel zárul, akire felesége talál rá a házukhoz vezető úton, miközben férje négykézláb közlekedik és füvet eszik, mely „[é]des volt és tiszta, kicsit emlékeztette a kenyér ízére”. (240) A költő erdei sétái során vándorcigányokkal is összebarátkozik, akik befogadják, sőt, művészként értékelik a különös alakot: „Nem értem, minek tartják ott magát — folytatta Judith. — Aki így tud hegedülni!” (51) A cigányok beszédmódja egyébként Bényei Tamás művészi, kifejezetten lassú, verszerű olvasást igénylő fordításának egyik legizgalmasabb eleme, s különösen izés, élő hatást kelt.

Mindezzel szemben az intézet igazgatója, Allen doktor képviseli a civilizáció zárt tereit, aki maga is megjárta az adósok börtönét, s ezt a stigmát azóta is viseli — Mary Douglas mutat rá, hogy aki már volt „bent” bármilyen zárt intézet kényszerű lakójaként, az örökké szennyezett identitással küzd, sosem kerül „ki” igazán. Az orvos azonban nem csak a tudomány, de a kapitalizmus köve is, hiszen saját tervei alapján megépíti forradal-

mi fafaragó gépét, a Pyroglyphet, ám vállalkozása csődbe megy, magával rántva számos barátjának és betegének, többek között Tennysonnak a befektetett vagyonát is. Amikor a költő kifejti: „Történetesen van némi pénzem. Mindannyiunknak van. Az atyánk után járó örökség. — Pénz. Ami helyette tevékenykedhetne, keresztülfolyna a világon, hogy megsokszorozódva térjen vissza” (141–142), a regény a patriarchális viktoriánus ökonómia kétarcúságának, saját jólétét megalapozó képmutatásának is lírai látletetvé, kritikájává válik. Az orvosnak anyagi szabadságot ígérő üzlet kútba esik, a nomád cigányokat börtönbe vetik, mert nem tudják elolvasni a magántulajdon bekerítését jelölő táblákat, a természetről verselő, művészi szabadságra vágyó Clare pedig vastag falak közt tölti élete hátralévő huszonhárom évét.

A regény legfontosabb értelmezési horizontja ezekhez a bizonyos falakhoz kötődik, az örültség orvosi és költészeti diskurzusai közötti átjáráshoz. Michel Foucault korszakalkotó munkái nyomán (*Felügyelet és büntetés, A bolondság története*, illetve idén jelent meg Andrew Scull 2015-ös *Az örület kultúrtörténete* című kötete Mesterházy Mónika fordításában) már komoly kultúratudományos kutatási múltja van a témának, a viktoriánus kor kapcsán pedig főleg az örültség neme, a hisztéria mint feminin és a hipochondria mint maszkulin körkép kaptak korábban központi szerepet. Az *Eleven útvesztő* Allen doktora korát meghaladón liberális, mégis ellentmondásos tudosalakként tűnik fel: híres volt emberséges módszereiről, számos fizikai aktivitást igénylő módszerrel kezelte betegeit (a regény egyik első jelenetében pl. egy baltát nyújt át egy fahasogatásra készülő ápoltnak), és csak a legvégső esetben zárta őket sötétzárkába, ugyanakkor hitt a frenológia „tudományában”. Korabeli leírások szerint az intézet jobban hasonlított egy kertekkel övezett üdülőhelyhez, mint egy kórházhoz, Thomas Carlyle skót tudós felesége például a következőképpen írta le: „olyan hely, ahová bármely épelméjű személy örömmel nyerne bebocsátást”.⁴ E *Varázshegy*-szerű idealizált szanatóriumképpel szemben annál meghökkentőbb hatást kelt a groteszk szülésjelent, amikor az orvos kényszerbeöntésnek veti alá egyik ápolóját, mert az nem hajlandó üríteni, nehogy megfertőzze az ország vizeit; egy másik beteg pedig azzal a kényszerképpzel küzd, hogy ő egy személyben felelős az egyre dagadó nemzeti adósságért.

Maga John Clare 1837-től 1841-ig volt az elmebetegintézet lakója, alakjának ábrázolása pedig azért is jelentős, mert nem az örült költőseni romantizált képével találkozunk, hanem egy gyógyíthatatlanul beteg, mai fogalmaink szerint feltehetően skizofrén ember szenvedését látjuk, ahogy azt egy ápolóval való konfliktusa is mutatja: „John érezte, hogy a húsa ott marad az ápoló markában, leválik a csontjairól, a csontjai pedig ott hevernek lecsupaszítva, mint egy állattemető maradványai, ragacsosak a maradék húscsapatoktól, ahol a szél és a nap perzselte őket”. (208) Clare mellett a legösszetettebben ábrázolt elmebeteg szereplő Margaret, a vallásos mániás jeleit mutató anorexiás nő, akit férje brutálisan bántalmazott: „Korábban mindig ott volt a férje, hogy megkettőzte őt, hogy kitöltse a fénylő ürességet, de a férje

soha nem bírta a hideget, szitkozódott és a földet tiporta, a piszkavassal csapkodta tüzet, hogy lobogjon, ivott, evett, röhögött a vörös szájával, éjszaka meg forró volt, és csipett, mint a darázs fullánkja, egyedül, és csak csipett és csipett”. (85) Később az intézetben is abúzus áldozatává válik. Többek között Clare erőszakolja meg, aki azt képzelet, rég elvesztett gyermekkorai szerelmét találta meg újra: „Nem tudott ellenállni a férfi hevességének. Mire feleszmélt, már a hátán feküdt a nedves fűben, a fű édeskés rothadásszagában. John felhajtotta a szoknyáját, az alsóneműjét rángatta. Végül is a teste a világhoz tartozik. Elhullik majd, és elrohad. Becsukta a szemét. A Néma Örző éberén figyelt.” (144) Margaret minden eszközzel igyekszik megtagadni általa menthetetlenül szennyezőnek és szennyezettnek érzékelte testét: „aki eszik, az egyúttal belép a hétköznapi, testekkel és gyilkossággal, kéjvágygal és pusztulással teli világba; aki eszik, az úgy fűrja

⁴ RON CHARLES: *Book review of 'The Quickening Maze' by Alan Foulds*, The Washington Post, 2010. június 23., <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/06/22/AR2010062204374.html>.

